

A *res extra commercium* elve a magyar levéltári jogban

Már a római jog megkülönböztette a forgalomképes dolog (*res in commercio*) fogalmát a forgalomképtelen dolgoktól (*res extra commercium*). A dolog (*res*) önálló testi tárgy, amelyen tulajdon állhat fenn. A forgalomképes dolgok adásvétel tárgyai lehetnek, azaz esetükben lehetséges a tulajdonoscseré (adásvétel, *commercium*), míg vannak olyan dolgok, amelyeket külön szabályozással kivettek az üzleti forgalom köréből és részben szakrális (vallási), részben közjogi szabályozás alá vontak. A forgalomképtelen dolgok nem képezhetik elidegenítés tárgyát, rajtuk semmiféle magánjog (tulajdonjog, a dolog feletti teljes hatalom) nem állhatott fenn. A köziratok (közérdekű ügyek, *acta publica*) a gyakorlatban a *res extra commercium* kategóriájába tartoztak, így nem voltak elidegeníthetőek. A magyar levéltárügyben is ez érvényesült 2021-ig, amikor is a levéltári törvény módosítása bevezette az elszármazott közirat fogalmát, lehetőséget nyitva akár korábban levéltárban őrzött közirat jogszerű magántulajdonná válása előtt. Tanulmányomban a jogelv levéltári alkalmazásának történetét, gyakorlatát mutatom be.

Alapvetés – egy 1930-as jogeset

Egy 1930-as jogeset a jogintézmény gyakorlati alkalmazhatóságára mutat szemléletes példát; a történet a sajtóban megjelent hírekből és a levéltári források alapján rekonstruálható. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM), a Kincstári Jogügyi Igazgatóság, a korabeli perek vonatkozó iratai (az ítéletek kivételével) harci cselekmények következtében vagy selejtezési eljárás nyomán mára az enyészeté lettek, de szerencsére az Országos Levéltár irattára megőrizte az előzményeket.¹

„Bűnvádi feljelentést tett az Országos Levéltár egy úriasszony ellen” címmel jelent meg egy hír az Est 1934. október 31-i számának első oldalán. Ritka alkalom, hogy a levéltár főcímként szerepel egy napilapban. Mi is történt valójában? Karcsay Valér ny. MÁV főfelügyelő² 1934 májusában elhunyt, s az özvegy, Gay Zsófia³ anyagi helyzete megrendült. Egyik leánya, Karcsay Gizella a család birtokában lévő régi iratokat értékesíteni próbálta a fővárosban. Családi levéltárunkban őrizték V. Ferdinánd osztrák császár

---

¹ MNL OL.Y.1.a. 128/1938. alapszám. (Az irat előkeresésében nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Reisz T. Csaba c. főigazgató úrnak.)

² Karcsay Valér (1868–1934) ny. MÁV felügyelő, tállyai szőlőbirtokos. Halálhírét közli: A Reggel, 1934. május 14. 11.

³ Karcsay Valérné szül. gauiersteini és villachi Gay Zsófia (1877. Pregrada–?).

trónbeszédét, Récsey Ádám⁴ miniszterelnöki kinevezési rendeletét, egyéb királyi leiratokat, rendeleteket. Az iratok közt megtalálhatóak voltak az 1848-as országgyűlés jegyzőkönyvei, főrendiházi ülési jegyzőkönyvek, Kossuth Lajos levele a képviselőházhoz, Mészáros Lázár egy és Bem József több jelentése, a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokról írt jelentés, addig ismeretlen Kossuth-levelek, kormánybiztosi jelentések, megbízóleveleket átvett képviselők névjegyzéke és más jelentős iratok.

Karcsay Gizella felkereste az Országos Levéltárat, ahol az iratokat értékelés végett egy napra ott hagyta. Herzog József főigazgató levelében arról tájékoztatta Karcsayné, hogy a bemutatott okmányok az Országos Levéltárban őrzött „1848–49-ik évi országgyűlés levéltárába” tartoznak, s mint állami iratokat, a levéltár vissza szeretné kapni. Az országgyűlési iratokat ismeretlen időpontban egy ismeretlen személy tulajdoníthatta el a levéltárból, azok állami tulajdont képeznek s így „magánforgalom tárgyai nem lehetnek”.⁵

Karcsayaiék 10 000 pengőt szerettek volna az iratokért, míg az Országos Levéltár 300 pengőt ajánlott fel.⁶ Az özvegy ezt az összeget kevesellte, így a dokumentumokat nem adta át. A család sajtónak előadott története szerint az 1848-as kormány mindenhová, ahová székhelyét áttette, magával vitte levéltárát is. Később a kormány szétesztotta az iratokat megbízható személyek között, akiknek meg kellett volna semmisíteni azokat. Karcsayné apósa, Karcsay Rezső főhadnagy kalandos úton Angliába, majd Amerikába emigrált, ahol a szóban forgó iratokat egy emigránstársa kínálta fel neki megvételre. Karcsay megvásárolta, majd 1857-ben hazatértekor sógorának, dr. Bocskay Ignácnak ajándékozta, aki gróf Esterházy tatai és gesztesi uradalmainak jószágigazgatója és jogtanácsosa volt, egyben szenvedélyes mű- és régiséggyűjtő. Bocskay Ignác vagyonát Karcsay Valér MÁV főfelügyelő és felesége örökölte, így jutottak az iratok birtokába is, amelyeket a család 84 éven át háborítatlanul birtokolt. Egyébiránt Karcsayné előkelő családból származott, nagypapja Ljudevit Gay író,⁷ édesapja pedig Horvátország legfőbb állami ügyésze volt; már csupán emiatt is a sajtó jelentős érdeklődésére tartott számot az ügy.⁸

A levéltár vizsgálata megállapította, hogy a Karcsayné birtokában lévő iratok közül 35 darab kétségtelenül az 1848–1849. évi országgyűlés irattárából kikerült ügyirat, amelyeket az 1723. évi XLV. tc. 1. §-a⁹ értelmében be kellett volna szolgáltatni az Országos Levéltárba, s azok adásvétel tárgyát nem képezhetik. A levéltár feljelentést tett ismeretlen tettes ellen iratok jogtalan eltulajdonítása miatt, és a dokumentumok lefoglalását kérte.

⁴ Récsey Ádám (1775–1852) császári és királyi tábornok, politikus, 1848 októberében Magyarország törvénytelenül, minisztériumi ellenjegyzés nélkül kinevezett miniszterelnöke.

⁵ MNL OL Y.1.a. Herzog József levele Karcsay Valérnéhoz, 1934. augusztus 8. 741/1934. OL. sz.

⁶ Bakos Ákos újságíró, költő, az *Est* tudósítója, 1939-től a Pest című lap felelős kiadója.

⁷ Ljudevit Gay (1809–1872) horvát nyelvész, politikus, újságíró és író. A pánszláv illír mozgalom egyik központi alakja volt.

⁸ A Reggel 1936. február 24-i számában 23 aláíró olvasói levelét közölték, melyben a Karcsay család tokaj-hegyaljai megbecsültségére hívták fel a figyelmet.

⁹ „1. § Hogy egyelőre szabad és királyi Pozsony városában, s az országglakó urak házában, általános országos levéltárt állítsanak fel, melybe az országos országgyűlési s más politikai és törvénykezési,

A levéltár álláspontja szerint Karcsayné állítása, hogy a menekülő magyar kormány a 48-as szabadságharc összes iratát megbízható emberek között megsemmisítés céljából szétesztotta, legenda, ugyanis az országgyűlési irattár már 1849-ben az osztrák hatóságok kezébe került. Az iratok később a bécsi állami, majd az Országos Levéltár állományába kerültek. A Levéltár közlése szerint a Karcsayné birtokában lévő dokumentumok nem a magyar kormány menekülése idején kerültek ki az országgyűlés irattárából, hanem később tulajdonították el azokat, amikor ez az irattár már osztrák kézen volt.¹⁰ Az ausztriai *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung* is átvette a Karcsay-eset hírét, cikkének címe már egyenesen ez volt: Budapest lopást fedezett fel az Udvari Levéltárból.¹¹

A 8 órai újság november 28-án meglepő szalagcímmel kommentálta a történeteket: „211 éves törvény alapján lopással vádol a Levéltár egy előkelő özvegyasszonyt”. A cikk arról tudósít, hogy a levéltár lopás és közokirat-hamisítás büntetével vádolja az özvegyet egy több mint 211 éves törvény, az 1723. évi 45. törvénycikk alapján. A hivatkozott törvény szerint országos fontosságú és történelmi emlék becsével bíró iratok nem lehetnek magántulajdonban, azokat mindenki köteles beszolgáltatni az Országos Levéltárnak. Karcsayné álláspontja szerint a jogszabály nem ad pontos utasítást arra nézve, hogy mely iratok azok, amelyek nem lehetnek magántulajdonban és amelyekre a beszolgáltatási kötelezettség vonatkozik.¹²

Az eljárást ugyan az 1723. évi XLV. tc. 1. szakasza alapján indították meg, de a vád a budapesti királyi ügyészségen már lopás és közokirat-hamisítás volt. Utóbbi bűncselekményt a korabeli tényállás alapján az követi el, aki „azon célból, hogy másnak kárt okozzon, olyan okiratot, amely vagy éppen nem, vagy kizárólag sajátja, jogtalanul megsemmisít, megrongál vagy eltitkol”.¹³ A jogszabály utolsó szófordulatában foglaltakat rótták fel Karcsayné bűnéül, aki ezt vitatta, hiszen ő maga küldte be az iratokat a levéltárba felbecsültetni.¹⁴ A Friss Újság híradása szerint az ügybeni „ítéletnek elvi jelentősége lesz, mert magántulajdonban most is számos okirat van, amelyeket a 211 éves törvény értelmében be kellett volna szolgáltatni az Országos Levéltárnak.”¹⁵

---

bárki kezénél levő, akár a káptalanokban s conventekben őrzött, akár magán családoknál találtató s az ország közállapotát érintő köziratokat, legfeljebb egy év alatt, a kirendelendő levéltárór kezével elhelyezzék.” 1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, s a szent Mártonról nevezett szent-pannonhalmi conventből és Erdélyből visszavételéről. <https://net.jogtar.hu/ezer-evtovreny?docid=72300045.TV&searchUrl=/ezer-ev-torve nyei%3Fpagenum%3D24> Utolsó letöltés: 2023. október 10.

¹⁰ Az Est 1934. november 4. 3.

¹¹ Budapest entdeckt Diebstahl im Wiener Hofarchiv. Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 1934. november 5. 5.

¹² 8 Órai Újság, 1934. november 28. 7.

¹³ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, „406. § Az okirat-hamisítás vétségét követi el, és két évig terjedhető fogházzal, valamint ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki azon célból, hogy másnak kárt okozzon, olyan okiratot, mely vagy éppen nem, vagy nem kizárólag sajátja, jogtalanul megsemmisít, megrongál vagy eltitkol.”

¹⁴ Esti Kurir, 1934. november 28. 9.

¹⁵ Friss Újság, 1934. november 28. 4.

Az Esti Kurir február 23-i száma már a tárgyalásról tudósít. A bírósági ügy iratait részselejtezték, csak az ítéletek maradtak fenn,¹⁶ így a tárgyalás menete csak a sajtóból rekonstruálható. A vád szerint Karcsayné azzal követte el az okirat-hamisítást, hogy a szóban forgó hivatalos köziratokat az Országos Levéltár felhívására nem helyezte letétbe, s a lefoglalás foganatosításakor sem adta elő, sőt hollétüket eltagadta. A védő kérte annak bizonyítását, hogy az iratok a levéltárból tűntek el. Karcsayné jogi képviselője, dr. Fábíán Béla¹⁷ a tulajdonjog bizonyításánál az elbirtoklásra is hivatkozott, mivel a dokumentumok bizonyíthatóan 83 éve a család birtokában voltak. A perbe bekapcsolódó Kincstári Jogügyi Igazgatóság képviselője kijelentette, hogy mivel az elbirtoklás ideje 100 év, így annak ténye nem áll fenn. Az iratok országgyűlési jegyzőkönyvi folyószáma és a levéltárban lévő országgyűlési iratokban meglévő irathianyok, valamint a folyószámok azonos kézírása alapján megállapították, hogy a dokumentumok egyértelműen az 1848–49-i országgyűlés irattárából származnak.

Április 19-én több sajtótermék tudósított a per végeredményéről. Dr. vitéz Tamássy László kir. ügyész¹⁸ vádbeszédében kijelentette, hogy az iratok kétségtelenül a levéltár s így a kincstár tulajdonát képezik, tehát magánkézben nem lehetnek, magánforgalom tárgyaként nem szerepelhetnek.¹⁹ A büntetőtörvényszék végül Btk.-ba ütköző bűncselekményt nem állapított meg, s felmentő ítéletet hozott, mivel polgári peres ügynek tekintette a történeteket. Felszólította az Országos Levéltárat, hogy 30 napon belül polgári perben érvényesítse igényeit, s ha ezt nem teszi, a letétben lévő iratok Karcsayné tulajdonába kerülnek.²⁰

A Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék ítélete²¹ ellen az ügyész fellebbezett ugyan, de az Ítéletőktábla 1934. február 1-jén az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta. Enyhítő körülményként állapították meg, hogy Karcsayné az iratokat a levéltárnak maga ajánlotta fel, és azt is, hogy „köztudomású, hogy hasonló természetű iratok ma is jelentékeny számban vannak az Országos Levéltáron kívül mások tulajdonában is, akikkel szemben az Országos Levéltár nem lép fel hasonló módon”, és általában megegyezik a felajánlóval az iratokkal kapcsolatban, sok esetben ellenszolgáltatást felajánlva. Azaz bűncselekmény nem történt, polgári peres úton kell a felek közt egyezsége jutni.²²

¹⁶ BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Törvényszék Büntetőperek iratai. 14119/1935.

¹⁷ Fábíán Béla (1889–1966.) ügyvéd, politikus, publicista. 1920-tól önálló ügyvéd, emellett publicisztikai és irodalmi tevékenységet is kifejtett. A német megszállás idején letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták. Később az USA-ban telepedett le, ahol a magyar emigráció egyik vezéralakja lett. MÉL III.: 185.

¹⁸ Tamássy László ügyész, 1938-ban a Szálasi-per ügyésze.

¹⁹ A főtárgyalásról részletesen beszámolt a Magyar Országos Tudósító 1936. február 22-i száma: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1936_02_2/?query=karcsay%20val%C3%A9rn%C3%A9&pg=138&layout=s (A letöltés ideje: 2023. október 10.)

²⁰ Pesti Hírlap, 1936. április 19. 21.

²¹ MNL OL Y.1.a. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék B.IX. 1419/10/1935. sz. ítélete, 1936. április 18. 1212/1937. OL. sz.

²² MNL OL Y.1.a. Budapesti Királyi Ítéletőktábla B.V. 9450/15/1936. sz. ítélete, 1934. február 1. 1212/1937. OL. sz.

Az ügy levéltári jogi vonatkozása

Az Országos Levéltár feljelentését és eljárását az 1723. évi XLV. tc. rendelkezésére alapozta. A tc. végrehajtását az 1729. évi XIII. tc. majd később az 1741. évi országgyűlés is megerősítette, hatályban létét az eljárás során sem vitatták. Az 1723. évi XLV. tc. gyakorlati alkalmazása korábban nem volt különös. A nádor az 1750-es évek elején felszólította a főnemeseket, főpapokat, káptalanokat, konventeket és a vármegyéket, azok nemeseit, hogy a náluk elfekvő országos köziratokat az ország levéltárába szolgáltatassák be. A tc. alapján 1756-ban gróf Batthyány Lajos nádor az esztergomi főkáptalan, a nyitrai és pozsonyi káptalan felszólításra átadott országos köziratait a levéltárnak beszolgáltatta. Csintó Imre²³ 1755. június 29-ei elismervénye szerint a tc. alapján gróf Koháry András családi levéltárából országbírói és országgyűlési iratok kerültek a levéltárba. Gróf Batthyány Lajos nádor egy másik, 1763. április 28-án kelt elismervénye bizonyítja, hogy gróf Illésházy József adta át a nála lévő országos köziratokat. Az 1930-as évekhez korban közelebb álló példa, hogy József nádor 1815. november 25-én három középkori oklevelet mint szoros értelemben vett országgyűlési iratot a levéltárnak átadott. Ugyanő 1832. június 4-én Sárvár városát felszólította, hogy a tc. alapján Zsigmond király 1415. évi, a városi levéltárban őrzött „decretumminus”-át adja át az Országos Levéltárnak.²⁴ A tc. visszaható erővel a köziratokat el nem birtokolhatónak minősítette, viszteher nélkül kellett azokat átadni a levéltárnak, ugyanakkor végre nem hajtása esetére szankcionális következményt nem tartalmazott, azaz közvetlenül a törvényre alapozva az iratok átadásának elmaradása nem volt büntethető.

A bíróság tényként fogadta el, hogy a 1723. évi XLV. tc. 1.§-ban foglalt rendelkezés alapján a per tárgyát képező iratoknak az Országos Levéltárba a helyük. A bíróság a tc.-re hivatkozva megerősítette, hogy az országgyűlési iratok köztulajdont képeznek s így tulajdonszerzés tárgyai nem lehetnek.²⁵ A bíróság ugyanakkor nem látta bizonyítottnak, hogy Karcsayné a cselekményét szándékosan és károkozásra irányuló céllal követte volna el, így a Büntető perrendtartás 326. § 2. pontja alapján felmentette. A jogtalan elsjátítás bñncselekménye Karcsaynéra nézve nem volt értelmezhető, így a bíróság azt is elvetette. A bíróság 10 db iratot – amelyekre az Országos Levéltár nem tartott igényt – Karcsaynénak vissza is adott.²⁶

²³ Csintó Imre az Archinum Regni első levéltárnoka volt.

²⁴ MNL OL Y.1.a. Herzog József főigazgató 1934. december 19-i levele a Királyi Ügyészséghez. 1136/1934. OL. sz.

²⁵ MNL OL Y.1.a. Az Országos Levéltár 1934. augusztus 8-án kelt leveléből: „[Az iratok] kétségtelenül az 1848-49. évi országgyűlés levéltárába tartoznak, s ennél fogva állami tulajdont képeznek, magánforgalom tárgyai nem lehetnek és következésképpen azok megszerzésének joga kizárólag az Orsz. Levéltárt illeti.” 741/1934. OL. szám.

²⁶ MNL OL Y.1.a. Bp. kir. Büntetőtörvényszék B.IX.14119-18/1935. sz. 1937. november 2.-án kelt végzése. 1212/1937. OL. sz. A Budapesti Királyi Ítéltábla B.V.9450/1936/15. sz., 1934. február elsején hozott ítéletében jóváhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét, a főügyész által a vádlott felmentése ellen benyújtott semmisségi panaszt a Kúria B.III.1019/1937/18. sz. végzésében 1937. október 4-én elutasította.

Közben megindult a polgári per, amelyben a Kincstári Jogügyi Igazgatóság volt a felperes. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium álláspontja szerint minden állami irat tulajdonosa az állam, s így perbeli képviselőre is az állam jogosult. Kérésére a Sátoraljaújhelyi Kir. Törvényszék az iratokat zár alá helyezte és zárgondnokul Jánossy Dénest²⁷ rendelte ki. Jogi szempontból érdekes, hogy bár a büntetőbíróóság nem vitatta az 1723 évi XLV. tc. hatályosságát, a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság 1936. április 23-án kelt levelében nem tartotta szerencsésnek a polgár per alapjául venni, mivel véleménye szerint a *desuetudo*,²⁸ a törvényrontó szokás már hatályon kívül helyezte. Ezzel a véleménnyel az Országos Levéltár egy 1935. január 14-én dr. Herzog József főigazgató által írt levélben részben egyetértett, hisz a törvénycikk egyes rendelkezései az 1875-ös éven újrászervezett Országos Levéltár tekintetében megvalósultak. Magánszemélyekkel szemben peres eljárás útján 1935-ig azért nem alkalmazták a tc. vonatkozó rendelkezéseit, mivel a levéltár minden esetben a méltányos megegyezésre törekedett, azaz igyekezett az iratok – amúgy kötelező – átadása ellenében méltányos díjat megállapítani. Tették ezt azért is, hogy egy peres eljárás „a nagyközönséget az esetleg birtokában lévő köziratok beszo­l­gáltatásától el ne riassza, sőt arra ösztönözze, (ezért) az iratok beszo­l­gáltatásáért (a levéltár) bizonyos megfelelő méltányos összeget fizetett.”²⁹

A *res extra commercium* jogelve fenntartását a levéltár főigazgatója fontosnak tartotta, mivel „a törvényben kifejezésre jutó elv feladása esetén oly köziratok visszaszerzése, melyek a törvény eddigi magyarázata értelmében az Országos Levéltár tulajdonát képezik ugyan, de a múltban valami módon magánosok kezére kerültek”³⁰ megnehezülne, a jövőben már csak a magánszemély döntésén múlna az iratok sorsa. A főigazgató levelében a levéltárak máig ható problémáját fogalmazta meg: „Az eltulajdonított köziratokról ugyanis a legtöbb esetben csak az állapítható meg, hogy azok valamely az Országos Levéltárban őrzött levéltárba tartoznak, ellenben annak megállapítása, hogy a kérdéses irat mely időpontban tulajdonított el, a legtöbb esetben lehetetlen.”³¹

²⁷ Jánossy Dénes (1891–1966) levéltáros, történész. 1923-tól az országos levéltárnoki cím birtokosaként dolgozott az intézményben. 1928-ban levéltári állását feladva elfogadta miniszteri titkári kinevezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. 1936-ban újra a Magyar Országos Levéltár tisztviselője lett osztályigazgatói poszton, 1941-ben az intézmény címzetes igazgatójává, 1942-ben főigazgatójává nevezték ki, utóbbi tisztséget 1949-ig töltötte be. MÉL I.: 801.

²⁸ A *desuetudo* (törvényrontó szokásjog, avagy általánosabban fogalmazva normatív aktust lerontó, eltörölő szokásjog) fogalma a római jogból ered. Egy normatív aktus csak kifejezett rendelkezés nyomán kerülhet hatályon kívül. Az 1723. évi XLV. törvénycikket mint normatív aktust nem helyezték hatályon kívül. Abban az értelemben azonban lehetett *desuetudo*-ról beszélni, hogy valamely normatív aktust következetesen nem alkalmaznak (noha hatályos). Itt fontos a hatály és az alkalmazhatóság különbözősége: ha ugyanis csak nem alkalmaznak egy normatív aktust, az – a hatályon kívül helyezett normatív aktussal ellentétben – bármelyik pillanatban ismét feléledhet, azaz elkezdhetik alkalmazni.

²⁹ MNL OL Y.1.a. 40/1935. OL. szám

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

Herzog József további szempontokra is felhívta a figyelmet: „Az 1723. évi XLV. tc. rendelkezéseinek érvényesítése a közérdek szempontjából igen nagy fontossággal bír, mivel abban az esetben, ha nem ismertetnénk el azt, hogy e törvény szerint a köziratok el nem birtokolhatóak, az Országos Levéltár köziratainak biztonsága nagy mértékben veszélyeztetnék.”³² A levéltár képviselői a tc. hatályban létét azzal is igazoltnak látták, hogy annak teljes szövegét egy 1884-ben megjelent kiadvány³³ is tartalmazta.

Ugyanakkor azzal, hogy az Államkincstár mint az iratok tulajdonosa lett a felperes, az 1723. évi XLV. tc. vitatott hatályossági kérdése – amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is bizonytalan alapnak érzett – megoldódni látszott: a polgári perben nem kellett többé a törvénycikkre hivatkozni, s ami fontos, annak elveit sem feladni, hiszen az állami tulajdonú irat sem magánforgalom, sem elbirtoklás tárgya nem lehetett.

A polgári perben 1938. szeptember 23-án született meg az egyezség, 1000 pengő fejében 18 db irat az Országos Levéltár tulajdonába került. A Kincstári Jogügyi Igazgatóság 1938. október 13-án értesítette az Országos Levéltárat, hogy Karcsay Valéria 1000 pengő egyezségi összeg ellenében az iratokat átadta, amelyeket aztán a Jogügyi Igazgatóság a levéltárnak ugyanazon a napon megküldött, s Szabó István 1939. április 17-én a Regnicolaris levéltárban helyezte el.³⁴

A nemzetközi joggyakorlat

Herzog József Jánossy Dénessel több levélváltásban igyekezett tisztázni a levéltári anyag tulajdonjoga körüli nemzetközi helyzetet. Ausztriában az akkor hatályos osztrák polgári törvénykönyv 1462. és 1464. szakasza tartalmazta az állami iratok elbirtokolhatatlansága elvét, amelyre hivatkozva a dokumentumokat esetenként be is szolgáltatták. Ausztriában 1923 óta a levéltári hatóság beleegyezése nélkül állami levéltári anyagot elidegeníteni nem lehetett. Jánossy egyik levelében tájékoztatott egy nemrég Angliában hozott rendelkezésről, amely szerint „minden közéleti férfiú vagy jogutódjai birtokában lévő államiratok, vagy azok egykorú másolatai a Londoni Állami Levéltárnak azonnal beszolgáltatandók”.³⁵

A per idején a nemzetközi joggyakorlat a köziratok res extra commercium jellegének elismerése irányába mutatott, bár a tárgyalta időszakban, a harmincas évek közepén tételes jogba foglalása sehol sem történt meg. Ludwig Bittner³⁶ éppen akkoriban megjelent tanulmánya a levéltári iratanyag állami tulajdonlásának kérdését vizsgálta az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseire alapozva.³⁷ Az osztrák törvények ugyan de jure sehol nem mondták ki, de tanulmányában Bittner is azt a felfogást képviselte, hogy az állam saját levéltári iratanyagán szerzett tulajdonjogát nem veszítheti el.

³² MNL OLY.1.a. Herzog József levele az ügyészséghez, 1934. december 19. 1136/1934. OL. sz.

³³ Rendeletek, 1884.

³⁴ MNL OL Y.1.a. 1397/1938. OL. sz.

³⁵ MNL OL Y.1.a. Jánossy Dénes Herzog Józsefhez írt levele, 1934. november 5. 1136/1934. OL. sz.

³⁶ Ludwig Bittner (1877–1945) osztrák levéltáros, történész.

³⁷ Bittner, 1934.

Kivételt képezhetnek olyan esetek, amikor az iratok az ingatlan mint dolog részévé válnak, így például egy építmény építésekor keletkező iratok, tervek az ingatlan mint földlog tartozékaivá válnak, és osztyják annak jogi sorsát. Ez csak a szűk kivétel, az állami iratok nagyobb részt nem jóhiszemű úton kerültek-kerülnek magánkézre, hanem egyrészt eltulajdonítás (lopás) által, másrészt sok esetben az állami hivatalnokok vittek haza köziratokat, amelyek később a családi levéltárak részévé váltak.

Utóbbi módon a családi levéltárak részévé vált, „összekeveredett” iratok gyakran árverésen cseréltek gazdát. Ezt felismerve Mária Terézia 1749. augusztus 4-én kelt rendeletében az árverésre kerülő vagy más módon elidegenítésre jutó iratokról jegyzék bemutatását írta elő, amely alapján az eredetileg állami tulajdonú iratanyagot kiválogatták, és az illetékes levéltárba utalták, illetve az úgynevezett félhivatalos iratokért mérsékelt árat ajánlva felvásárolták azokat.³⁸ Bár a tételes jog nem tartalmazta, ebben az esetben egyértelműen a *res extra commercium* elvét alkalmazta a császári udvar.

Giorgio Cencetti³⁹ bolognai állami levéltárnok a levéltárban őrzött okmányokat a könyvekkel összevetve megállapította, hogy azok „*res extra commercium*”-ot képeznek.⁴⁰ Az olasz állami levéltárak 1911. október 2-án alkotott 1163. sz. szabályzatának 76. §-a a levéltárban őrzött iratokat kifejezetten az állam vagyonának nyilvánította, így „ebből az is következik, hogyha ilyen iratok más valakinek a birtokában lennének, azokat az állam visszakövetelheti, sőt tartozik visszakövetelni.”⁴¹

Az 1918-as holland levéltári jogszabály 1928. évi módosítása lehetőséget biztosított a levéltári iratok forgalomképességére, nem tekintve azokat „*res extra commercium*”-nak. Igaz, ezt 1929-ben kiegészítették azzal, hogy az adásvételhez a kulturális minisztérium, azon belül a *Algemeen Rijksarchief* (Általános Birodalmi Levéltár) főigazgatója egyetértése szükségeltetett.⁴²

A jelenlegi helyzet is vegyes képet mutat. A francia levéltárügy nagy sikerként könyvelte el, hogy egy 2015-ben megszületett, az európai jogharmonizációt elősegítő törvény a levéltárak anyagát felvette a nemzeti kincsek körébe. A közlevéltárak és őrzött irataik felsorakoztak a múzeumok, illetve az építészeti, múzeumi, régészeti nemzeti kincsek közé (*trésors nationaux*), amelyeknek elidegeníthetőségéről szigorú szabályok rendelkeznek.⁴³ Németországban egyes tartományok levéltári jogszabályai teljes mértékben elfogadják a levéltári anyag *res extra commercium* elvét, más tartományokban enyhébben fogalmaznak.

³⁸ Manuscripten und Collectionen aus den Verlassenschaften nicht zu bistrahiren. Pöck, Thomas I. von: Supplementum Codicis Austriaci, oder Chronologische Sammlung. Wien, 1777. 441.

³⁹ Giorgio Cencetti (1908–1970) levéltáros, jogász, paleográfus, 1935–1936 és 1949–1951 között a bolognai levéltár igazgatója volt.

⁴⁰ Giorgio Cencetti tanulmányát (Sull'archiviocome „Universitas Herum.” – A levéltár mint a dolgok összessége. Archivi Serie II. Anno IV.1937. Fasc. I.) ismerteti Nagymihályi, 1939: 305–309.

⁴¹ Uo. 307.

⁴² Miklós, 1937: 51.

⁴³ LOI n 2015-195 du 20 février 2015 portant diverses dispositions d'adaptation au droit de l'Union européenne dans les domaines de la propriété littéraire et artistique et du patrimoine culturel. Itt: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030262934> (A letöltés ideje: 2023. október 10.)

A kulturális javak res extra commercium volta jelentős kutatások tárgyát képezte az elmúlt évtizedekben,⁴⁴ jelen tanulmányban a rendelkezésre álló terjedelmi keretek közt csupán a levéltári anyag tekintetében változó hazai jogszabályi értelmezést tekintem át.

A levéltári anyag elidegeníthetlensége elvének alakulása

A levéltári törvény előkészületi munkálatai Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának 1935-ös javaslatára⁴⁵ vezethetők vissza, amely a kiváló levéltáros, Sümeghy Dezső⁴⁶ kezdeményezésére készült el. A „Javaslat a levéltárügy általános rendezése érdekében” egy levéltári törvény megalkotását sürgette, az évek során több jogszabálytervezet készült el, amelyek minden esetben foglalkoztak a levéltári anyag, a köziratok tulajdonjogával is.

Herzog József főigazgatósága idején készített jogszabálytervezetet Szabó István. A datálatlan tervezet 9. §-a „a közlevéltárak és részei a közforgalomból kivételnek és el nem birtokolhatónak nyilváníttatnak” elvét kimondja, de vázlat volta miatt a gondolatot bővebben nem fejti ki.⁴⁷

Egy 1944 februárjában kelt, Hóman Bálint által készített tervezet sokkal részletesebben fogalmazta meg a szándékot: „Köziratot magánjogi ügylettel forgalomba hozni és megszerezni nem szabad. A törvény tilalma ellenére megszerzett és birtokban tartott vagy forgalomba hozott köziratot megszerzője vagy őrizője az illetékes közintézmény felhívására minden kárpótlásra való igény nélkül köteles tulajdonosának haladéktalanul visszaszolgáltatni. Ha a közirat valamely közlevéltár birtokában van, a visszaszolgáltatásról az érdekelt közintézmények meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.”⁴⁸

A magyarországi jogi helyzet az elcsatolt területek visszatérése után annyiban változott, hogy 1940-ben rendeleti úton⁴⁹ kimondták az elidegeníthetlenségi tilalmat az ott lévő levéltárakból, közgyűjteményekből származó iratokra, amelyekre vonatkozóan a jóhiszemű árverési vevő sem szerezhetett tulajdonjogot. A rendelet bevezetője így fogalmaz: „A keleti és az erdélyi területek vármegyéi, városi és egyéb levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből az idegen uralom ideje alatt nagyobb tömegű irat és művészeti és történeti értékű egyéb tárgy áruba bocsáttatott. Az így illetéktelenül forga-

⁴⁴ Néhány szakirodalom a tárgykörben: Hipp, 2000; Weidner, 2001; Weber, 2002; Strauch, 1998.

⁴⁵ MNL GYMSMSL XIV.44. Javaslat a levéltárügy (levéltárvédelem) országos rendezésére. 6139/1935. alispáni szám.

⁴⁶ Sümeghy Dezső (1882–1957) genealógus, történész, levéltáros. Sopron vármegye főlevéltárosa 1923-tól az 1940-es évek végén történt nyugdíjba vonulásáig.

⁴⁷ MNL OL Y.1.a. Általános iratok. A levéltári törvény előkészítő anyagai. Törvényjavaslat a levéltárak védelméről. (Ceruzával feljegyezve az iratra: néhai Herzog József idejében készült kísérleti fogalmazás, készítette Szabó István.)

⁴⁸ MNL OL Y.1.a. Törvényjavaslat a levéltárakról (tervezet), készítette Hóman Bálint, 1944.

⁴⁹ 7.070/1940. M.E. rendelet a keleti és az erdélyi területek levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből eredő iratok kötelező bejelentéséről és a 8.620/1940. M.E. rendelet a keleti és erdélyi területek levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből eredő iratok és művészeti vagy történeti értékű egyéb tárgyak kötelező bejelentéséről alkotott 7.070/1940. M.E. számú rendelet értelmezése és kiegészítése tárgyában.

lomba hozott tárgyak egyrészét a hazafias érzésű közönség szerezte meg a végből, hogy az iratokat a pusztulástól megmentse”, de egy részük illetéktelenek kezébe is kerülhetett. Akinek ilyen irat volt a birtokában, az Országos Levéltár felé bejelentési kötelezettséggel tartozott, a bejelentett iratokért a megszerzésükre fordított költséget megtérítették. E szigorú tilalom a visszatért területek iratait védte, az impériumváltások során közgyűjteményből, levéltárból eltulajdonított iratokat törekedtek visszaszerezni.

A levéltári törvényre irányuló jogalkotási folyamat 1945-ben újraindult. Egy 1946-ban született rendelettervezet továbbra is a levéltári anyag *res extra commercium* jellegét mondta ki.⁵⁰ A „levéltárügy rendezéséről” szóló törvény (Levt.) végül csak 1947. július 29-én lépett hatályba, 3. §-a tartalmazta a *res extra commercium* elvének megfelelő kitélt: „Közirat⁵¹ nem idegeníthető el, nem lehet magánjogi forgalom tárgya. A szabályszerűen kiselejteztetett közirat anyagát forgalomba lehet hozni, ha iratjellege megsemmisítetett.” A § második mondatának jogszabályban történő rögzítésére azért volt szükség, hogy a kiselejteztetett köziratok mint papírhulladék, az újrafelhasználás körébe bevonhatóak legyenek. A törvényszöveg indoklása alapján: „Miután a közirathoz a köz érdeke fűződik, szükségesnek látszott annak kimondása, hogy a közirat forgalmon kívüli dolog. Ezt az elvet a külföldi levéltári törvények már eddig is érvényesítették.”⁵² A törvény 5. § (1) bekezdésében leszögezi: „Azokat a köziratokat, amelyek valamely jogszabály rendelkezése alapján levéltári őrizetbe veendő, közlevéltárban kell elhelyezni.” A jogalkotó célja szerint ez a szakasz biztosíthatta a köziratok közlevéltárba kerülését, elejét venni kívánta azon „a múltban sűrűn előforduló szokásnak, hogy a köziratok különféle úton-módon – esetleg közhatalmat gyakorló személyek hagyatékában maradvá – közlevéltárnak nem tekintett őrzőhelyre”⁵³ kerüljenek. A közirat forgalmon kívüli dologgá nyilvánítása és kizárólagos közlevéltári őrizetbe utalása kettős jogintézményével kívánt a jogalkotó egyértelmű helyzetet teremteni.

A VKM egy 1948-ban a minisztériumok részére készített átiratában a minisztertanácsi határozat⁵⁴ alapján készítendő iratselejtezési szabályzatok esetében kifejezetten felhívta a figyelmet arra, hogy „a köziratok nem idegeníthetőek el, magánjogi forgalom tárgyai nem lehetnek”, s az elkészítendő selejtezési utasítások tartalmazzanak rendelkezést arra, hogy ilyen iratokat szabályszerű selejtezés és iratjellegük megsemmisítése után lehet csak kereskedelmi forgalomba hozni.⁵⁵

⁵⁰ MNL OL P2272. 8. tétel. Levéltári törvény előkészítése 1944/45. A magyar köztársaság kormányának ...../1946. M.E. sz. rendelete a levéltárügy országos rendezése tárgyában. Tervezet, 1946 május.

⁵¹ A közirat – *acta publica* – fogalmát a Levt.-ben rögzítették: „2. § (1) A jelen törvény szempontjából köziratok a közhatóságokhoz vagy közhivatalokhoz érkezett, illetőleg ezek működésében keletkezett iratok, azok kivételével, amelyeknek az ügyintézés során rendeltetésük szerint közhatóságnak vagy közhivatalnak nem tekinthető személye birtokába kell vagy kellett volna véglegesen átmenniük.”

⁵² MNL OL P.2272. 8. tétel. Levéltári törvény előkészítése 1944/45. Indoklás a levéltárügy rendezéséről szóló törvényjavaslathoz.

⁵³ Uo.

⁵⁴ 21/1948. sz. minisztertanácsi határozat a közigazgatás körébe tartozó egyes eljárások egyszerűsítése tárgyában. Magyar Közlöny, 1948. május 9. 991–992.

⁵⁵ MNL OL Y.7.a. A VKM 8236/1948. eln. sz. átirata, 1948. július 6. 475/1948. OL sz.

1949 novemberében a Lev. 21. § (1) felhatalmazása alapján elkészült egy részletes szabályozás „Kezelési és ügyviteli szabályzat a vármegyei és thj. városi levéltárak részére” címmel. A tervezet 87. §-a rögzítette: „A levéltárból iratot, oklevelet vagy bármely oda beutalt és elhelyezett tárgyat öröktulajdonul átengedni, elajándékozni vagy egyébként elidegeníteni nem szabad.”⁵⁶ „Debuisset pridem”⁵⁷ – írta a szabályozás tervezetének elkészülte után Vevér Emil⁵⁸ veszprémi főlevéltárnok, aki akkor még nem tudhatta, hogy a nagy munkával elkészített, igen alapos, 125 érdemi szakaszt és iratmintákat tartalmazó tervezet a levéltárügy centralizált átalakítása miatt soha nem léphet hatályba.

Röviddel később életbe lépett ugyanis az állami felügyeletet és központosítást az irattár- és levéltárügy egészére kiterjesztő, a „Levéltárakról” szóló 1950. július 30-tól hatályos törvény (Levtvr.), amely 6. §-ában a közlevéltárak őrzetében lévő iratokra elidegenítési tilalmat tartalmazott, illetve megtiltotta az ország területéről történő végleges kivitelüket is. A közhatóságok és közhivatalok irattáirairól szóló VII. fejezet 23. § (2) bekezdése részletezte az elidegenítési tilalmat: „A szabályszerűen kiselejtezett irattári anyagot iratjellegének megsemmisítése után forgalomba lehet hozni; ettől eltekintve a közhatóság vagy közhivatal irattári anyaga, illetve az abba tartozó irat el nem idegeníthető és magánjogi forgalom tárgya nem lehet.” A meghatározás egyértelmű tiltást tartalmaz a köziratok elidegeníthetlenségére, azokat már az irattárban, keletkezésük idejétől fogva védelem alá helyezi. Az elidegenítési tilalom a korszakban teljes körű, vonatkozik mind az irattári, mind a levéltári iratokra.

A szabályozás az 1969. évi 27. tvr. alapján

„A levéltári iratok nem lehetnek kereskedelmi forgalom tárgyai, azok res extra commercium jellegűek” – áll Baraczk István⁵⁹ és Mályusz Elemér⁶⁰ egy közös, 1969-es cikkében.⁶¹ Ezt az ugyanabban az évben megjelent, a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. tvr. (Ltvr.) törvényi szinten megerősítette. Az Ltvr. záró rendelkezéseinek sorában foglaltak alapján az „állami tulajdonban levő levéltári anyagot elidegeníteni nem szabad. Szövetkezetek, társadalmi szervezetek, továbbá más jogi személyek tulajdonában levő levéltári anyagot csak állami levéltár részére szabad elidegeníteni. E rendelkezés nem zárja ki a levéltári anyagnak csereszerződés útján való elidegenítését.”

⁵⁶ MNL OL XIX.I.1.h. 1612-22/1949. VKM

⁵⁷ MNL OL Y.7.a. „Már régen kellett volna!” – Vevér Emil levele Jánossy Déneshez 1948. június 5-én. 390/1948. OL sz.

⁵⁸ Vevér Emil (1888–1960) 1925–1954 között Veszprém vármegye főlevéltárnoka, majd a megyei levéltár vezetője.

⁵⁹ Baraczk István (1908–1991) a Fővárosi Levéltár levéltárosa (1939–1957), igazgatója (1957–1968).

⁶⁰ Mályusz Elemér (1898–1989) történész, az MTA tagja. 1947–1954 között az Evangélikus Országos Levéltár vezetője.

⁶¹ Baraczk István – Mályusz Elemér: Az evangélikus egyházi levéltárak aktuális kérdéseiről. Levéltári Szemle, 1969. 3. sz. 532.

Az irattári anyagra is kiterjedt az elidegenítési tilalom: „Irattárba tartozó, valamint levéltárban őrzött irattári anyagot nem szabad elidegeníteni.” Ha védett levéltári anyag személyi tulajdonban volt, akkor a levéltárat elővásárlási jog illette meg.

Lényeges elem, hogy a *res extra commercium* jogintézményét, így az elidegenítési tilalmat a jogalkotó a levéltári anyag mellett nevesítve továbbra is kiterjesztette az irattári anyagra is. A személyi tulajdonban jogszerűen lévő levéltári anyag esetében a Ltvr. 13. § -a az épségben és használható állapotban való megőrzés kötelezettségét és az ilyen iratok védetté nyilvánítását írta elő. A Ltvr. végrehajtási rendelete⁶² ezzel kapcsolatban kötelezettségként szabta meg, hogy akinek tulajdonában vagy birtokában levéltári anyag van, azt 1970. július 1-ig jelentse be, a későbbiekre nézve pedig a megszerzéstől számított 30 napon belüli bejelentési kötelezettséget írt elő.

A Ltvr. és végrehajtási rendelete teljes mértékben elfogadta a korábbi jogi szabályozásokból ismert *res extra commercium* elvet. A Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ)⁶³ 52. §-ában egyértelműen leszögezte: „Levéltár megállapíthatóan állami tulajdont képező levéltári anyagot vásárlás útján nem szerezhethet meg. Az ilyen anyagot vételre felajánló magánszemélynek, bizonyított vagy nyilvánvaló jóhiszeműsége esetén, a levéltár méltányos összegű megőrzési jutalmat adhat.” A LÜSZ megfogalmazásában ez az iratbeszolgáltatás fogalmát takarta.

Bár a LÜSZ alapján közirat megvásárlására lehetőség nem lett volna, a gyakorlat sokszor ellentmondott ennek. A levéltárak inkább választották a megegyezést, mint a legtöbb esetben járhatatlan jogi utat, akár kirívó esetekben is. A BFL főigazgatója, Varga László⁶⁴ 1993-ban hívta fel a Művelődési és Közoktatási Minisztérium figyelmét egy ilyen esetre. A Fővárosi Bíróság TÜK irodájának egykori vezetője a népbírói iratok közül néhányat Major Ákos⁶⁵ kérésére kiemelt, majd amikor Major azokat visszaszolgáltatta, már nem tette a helyükre. Az iratokat az irattáros 1978-ban felajánlotta a BFL-nek megvételre. A levéltár az iratokat 10 000 forintért megvásárolta, s az eladó ígéretet tett arra, hogy „a TUK irodából kikerülő jelentősebb perek anyagát is át fogja adni”. A dokumentumokat az eladó a felesége nevében értékesítette, a levéltárban készített feljegyzés szerint a tényleges eladó „nem szerepelhet, mint eladó, miután jelenleg is irattáros”. A megvásárolt 0,8 ifm terjedelmű, 1945–1949-ből származó, főképp nyilas perekhez kapcsolódó iratokat a 80-as években reponálták konkordancia jegyzék nélkül, így ma már meghatározhatatlan helyekre.⁶⁶

⁶² 30/1969. (IX. 2.) Korm. számú rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

⁶³ A művelődésügyi miniszter 130/1971. (M. K. 10.) MM számú utasítása „A Levéltárak Ügyviteli Szabályzatának kiadásáról”. A LÜSZ-t a levéltárak részére közvetlenül adták ki, jogszabályi jelleggel.

⁶⁴ Varga László (1948–2016) történész, levéltáros. 1991–1999 között Budapest Főváros Levéltára főigazgatója.

⁶⁵ Major Ákos (1908–1987) magyar jogász, hadbíró, a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa elnöke.

⁶⁶ Az ügy irata: BFL VIII.3081.a. 217/1993. sz.

Az ügyben szerepet játszó levéltárosok indítéka nyilvánvalóan az lehetett, hogy az iratok ne máshová kerüljenek, és ezért maguk is törvénysértő módon jártak el. A megvásárlás elleni kétely, más megoldási javaslat az iratokból nem világlik elő, csak a vásárlás ténye dokumentált. Annyi bizonyos, hogy a levéltár akkori igazgatója, Ságvári Ágnes⁶⁷ döntött a vételről, s az is biztos, hogy az irattáros betartotta ígéretét, mivel a levéltár 1980-ban a TŰK irodától – immár illetékességből – 5 ífm igen értékes népbíró-sági és népügyészégi iratot vett át.⁶⁸ Tanulásként annyi leszűrhető, hogy a szocialista igazságszolgáltatásba vetett hit gyengébbnek bizonyult egy ilyen nyilvánvaló eltulajdonítási esetben, a történet levéltáros szereplői inkább választották az iratok „suba alatt” közgyűjteménybe terelését, még egy olyan ügyben is, amikor a hivatalban lévő irattáros gyakorlatilag saját irattárából kiemelt köziratokat ajánlott fel megvételre.

Szabályozás az 1995. évi LXVI. törvény alapján

Az 1980-as évek végén a Művelődési Minisztérium Közgyűjteményi Főosztály Levéltári Osztálya elkészített egy új, a változó időknek jobban megfelelő levéltáritörvény-tervezetet. Ebben leszögezte, hogy köziratot elidegeníteni, megsemmisíteni vagy használhatatlanná tenni (a törvényben körülírt egyes kivételekkel) tilos.⁶⁹ A tervezet akkor fiókban maradt.

A rendszerváltás után öt évvel került sor a levéltári terület újraszabályozására, a máig hatályos, a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvénnyel (Ltv). E törvény továbbra is fenntartotta a köziratok elidegeníthetlenségének elvét. A törvényelőkészítés során folytatott szakmai vitákban sem kérdőjeleződött meg a köziratok res extra commercium jellege.⁷⁰ Kecskeméti Károly⁷¹ véleményében kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy a közirat – legyen az állami vagy önkormányzati – ne legyen elidegeníthető: „Ennek az elvnek a kimondása azért is fontos, mert automatikusan állami védelmet nyújt az önkormányzati és helyi levéltáraknak; lopás, iratrongálás stb. esetén az ügyészség hivatalból köteles eljárást indítani. Levéltári megőrzésre került közirategyűttesek csak a törvényhozó hatalom hozzájárulásával idegeníthetők el.”⁷²

Az Ltv. 5. § (1) bekezdése szövegében alapjában a Lev. és a Levtvr. megfogalmazásához tért vissza. A közirat őrzési helytől függetlenül elidegenítési tilalom alá esik, ami kiterjedt a már közlevéltárban lévő, köziratnak nem minősülő levéltári anyagra is.

⁶⁷ Ságvári Ágnes (1928–2000) történész, levéltáros. 1970–1985 közt Budapest Főváros Levéltára főigazgatója.

⁶⁸ BFL VIII.3081-a. Budapest Főváros Levéltára központi gyarapodási naplója 1979–1997. Az 1980. év 22. sz. bejegyzése.

⁶⁹ Tervezet 1990: 18.

⁷⁰ MNL OL XIX.I.9.rr. Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály iratai. A levéltári törvény előkészítésével kapcsolatos vélemények, 1995.

⁷¹ Kecskeméti Károly (1933–2021) franciaországi magyar levéltáros-történész. 1956 óta élt Franciaországban, 1962-től 1998 végéig a Nemzetközi Levéltári Tanács titkárságát vezette.

⁷² MNL OL XIX.I.9.rr. A levéltári törvény előkészítésével kapcsolatos vélemények, 1995. Kecskeméti Károly levele a levéltári törvénytervezetről, 1995. március 5.

A magántulajdon – köztulajdon polgári rendszerbeni különállását tiszteletben tartva az elidegenítési tilalom – ellentétben a Levtvr. rendelkezéseivel – csak a köziratokra terjedt ki.⁷³ Az 1995 májusában az országgyűlés elé került törvényjavaslat⁷⁴ indoklása szerint „abból kiindulva, hogy a legértékesebb levéltári anyagokat a közlevéltárak őrzik, fokozott védelemben részesülnek a közlevéltárban őrzött anyagok, továbbá a köziratok, amelyekre nézve – szűk kivételt engedve – elidegenítési tilalmat is kimond a Javaslat.” A szűk kivételt az jelentette, hogy köziratot közlevéltárak egymást közt csereszereződéssel elidegeníthettek. A javaslatához 110 módosító indítványt nyújtottak be, de az elidegeníthetlenség jogintézményét egyik sem vitatta.

A maradandó értékű, köziratnak nem minősülő iratok tekintetében az 1995. évi LXVI. tv. a védetté nyilvánítás lehetőségét teremtette meg, ugyanakkor amíg a közirat elidegeníthetetlen, forgalomképtelen, addig a védetté nyilvánítás közirat esetében nem lehetett releváns.

Jogi esetek a 21. század elejéről

A res extra commercium jog bírósági úton történő érvényesítése helyett a levéltárak továbbra is inkább a „békés megegyezésre” törekedtek. Az ügyek jogi útra terelése negatív tapasztalatokat eredményezett, amit a szankciós lehetőségek hiánya⁷⁵ mellett az intézkedésre jogosult szervek értetlensége és lagymatag hozzáállása is tetézt.

Tipikus példája ennek a Fővárosi Gázművekben történt irateltűnés, s bár nem köziratokról van szó, de analógiaként az ügy jogi lezárása tanulságos. 2007-ben egy antikváriumi árverésen tűnt fel 14 tétel, amelyek egykor a Fővárosi Gázművek irattárába tartoztak. A Gázművek feljelentésére a rendőrség nyomozást indított, s az iratokat lefoglalta. Az 1907–1950 közt keletkezett dokumentumokról, tervekről 350 címet tartalmazó leírás készült. A Gázművek feljelentésére lopás vétsége miatt indítottak eljárást és az iratok lefoglalását az ügyészség 2007. szeptember 27-én kelt határozatával megszüntették a hatóságok. Az indoklás szerint az eladó – aki 24 éve dolgozott a Gázműveknél – egy költözés során a folyosókon, udvaron talált, elhagyott iratokból válogatta ki később az aukcióra felajánlottakat. A Gázművek tanúként meghallgatott munkatársai cáfolták, hogy az iratokat kidobták volna, de ellenkezőjét sem tudták bizonyítani, és azt sem, hogy a dokumentumok az irattárból kerültek ki. Az ügyészség álláspontja szerint – bár a levéltár védetté nyilvánítási javaslata, szakvéleménye rendelkezésre állt – „a nyomozás során nem sikerült bizonyítékot szerezni arra vonatkozóan, hogy a jelen eljárás tárgyát képező dokumentumok valóban értékkel bírtak-e”. Az ügyészség bizonyítottnak látta

---

⁷³ Ltv. 5. § 29. bek.: „A megrongálás, az egyéb módon történő használhatatlanná tétel, továbbá a megsemmisítés tilalma a nyilvános magánlevéltárban őrzött levéltári anyagra és a védett levéltári anyagra is kiterjed.”

⁷⁴ T/1059 – törvényjavaslat, benyújtó a művelődési és közoktatási miniszter, 1995. május 19.

⁷⁵ Az Ltv. közvetlen szankciókat nem tartalmazott és az új szabálysértésekről szóló jogszabályban (2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről) már nem szerepelt a levéltári szabálysértés tényállása.

azt a tényt – amit csak a terhelt tanúvallomása támasztott alá –, hogy az iratokat a terhelt a lomok közül vette ki és „az elhagyott, szemétbe kidobott dolog esetén maga a tulajdonos tesz olyan intézkedést, amely a tárgyról való lemondást jelenti, így az ilyen dolgok vonatkozásában a lopás vétsége nem állapítható meg”. A Gázművek az ügyészség határozatát elfogadta, amiről a levéltárat csak egy évvel később értesítették, így beavatkozásra nem nyílt mód, az iratok pedig visszakerültek az eladóhoz.⁷⁶

Az alábbiakban egy köziratok eltulajdonításával kapcsolatos tanulságos esetet ismertetek. A Krisztina Antikvárium árverésén jelent meg 2012 májusában 20 000 forint kikiáltási árért a „rendőrségi jelentések bűnesetekről, előzetes letartóztatásokról” elnevezésű tétel, amely 1947–1950 között keletkezett jegyzőkönyveket és bűnügyi helyszínek fotóit tartalmazta eredeti környezetükből kiragadva, szétvágvá, s egy albumba ragasztva. A katalógusban megjelent képek alapján a köziratiság megállapítható volt, egyes iratokon az iktatószámok is szerepeltek. A BFL feljelentést tett ismeretlen tettes ellen, a nyomozó hatóság kulturális javak körébe tartozó tárgy jogtalan elsajátítása vétsége miatt indított eljárást, átmenetileg lefoglalta az árverésre bocsátott tételeket, ami a sajtóban megjelent tiltakozó cikket is szült.⁷⁷ Azonban a hatóságok hamarosan megszüntették a lefoglalást és a nyomozást, mivel nem látták bizonyítottnak, hogy az iratok közt lenne olyan közirat, amely maradandó értékű, s nem látták alaposnak a bűncselekmény gyanúját.⁷⁸ A BFL főigazgatója, Á. Varga László a határozat ellen panaszt jelentett be, amelyben mind az iratok köziratiságát, mind maradandó értékét tényekkel támasztotta alá. Az ügyészség határozatában⁷⁹ az eljárást már nem a korábbi érvekre alapozva szüntette meg, hanem azért, mert a cselekményt nem minősítette bűncselekménynek. Indoklásában az iratokat – ismeretlen okból – másolatoknak minősítette, s mivel azok aktuális tulajdonosukhoz csak 7-8 éve kerültek, annak megállapítását, hogy korábban hogyan jutottak az előző birtokosokhoz, nem tartotta lehetségesnek. A jogtalan elsajátítás esetében a büntethetőség három év alatt elévül, így ezért sem látta az eljárást lefolytathatónak. Némi vigaszt jelentett csupán, hogy a levéltár azon álláspontját elfogadták, hogy a maradandó érték megállapítására nem a nyomozó hatóság jogosult.

Adott tehát egy eset, amikor a közirat és a maradandó érték fogalma egybeesik, a közirat elidegeníthetlensége törvényi előírás, mégsem tudott a levéltár jogának érvényt szerezni. S bár közirat esetében a védetté nyilvánítás az elidegeníthetlenség miatt fogalmilag elvben nem lett volna lehetséges, a levéltár mégis kezdeményezte azt, s meg is történt.⁸⁰

⁷⁶ BFL VIII.3801.a. 470/2009. szám. Az iratokra vonatkozóan a BFL védetté nyilvánítási eljárást kezdeményezett, mely alapján a KÖH 401/0117/12/2009. számon (Óbudai Gázgyár iratai) az iratokat védetté nyilvánította.

⁷⁷ Ludwig, 2011: 7.

⁷⁸ A Budapesti Rendőr-főkapitányság Gazdaságvédelmi Főosztály Vagyonvédelmi Osztálya 01000/12065/2011/bü. sz. határozta a nyomozás megszüntetéséről, 2012. április 3. BFL irattára.

⁷⁹ A Budapesti V. és XIII. kerületi Ügyészség B.11089/2011/4. sz. határozata a BFL panaszának elutasításáról, 2012. július 19. BFL irattára.

⁸⁰ BFL irattára, 6664/2022. sz. A védetté nyilvánítás száma: KÖH/401/651/2/2012. Rendőrségi jelentések bűnesetekről.

Az elszármazott közirat

A köziratok magánkézbe kerülése először egy 2012-ben rendezett konferencián került előtérbe,⁸¹ amelynek célja az ott elhangzott előadások tükrében elsősorban a Politikatörténeti Intézet Levéltára őrizetében lévő szakszervezeti iratanyag államosításának előkészítése volt.⁸² Az állami kezelésbe vétel jogszabályi előírása 2012-ben megszületett ugyan,⁸³ de a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) a szakszervezeti iratanyagot ténylegesen csak 2023. január elsejétől vehette tulajdonba.

A köziratok elidegeníthetlenségének, a res extra commercium elvének egyeduralkodása a magyar levéltáriügyben 2021-től alapvetően más irányt vett. Jogalkotói kezdeményezésre a levéltári törvény 2021. szeptember 1-i hatállyal módosult.⁸⁴ A Ltv. egy új, 3/A. szakasszal bővült, amely kimondja, hogy a közirat annak a közfeladatot ellátó szervnek a tulajdonát képezi, amelynek irattári anyagába tartozik vagy tartozott, azaz elsődleges tulajdonos az irattár egykori tulajdonosa. Ha ez nem állapítható meg vagy a közfeladatot ellátó szerv megszűnt, akkor az állam tulajdonát képezi. A legjelentősebb változás annak rögzítése, hogy mindezt felülírja, ha a közirat jogszerűen más szerv vagy személy tulajdonába került, s az ilyen iratot a jogszabály elszármazott köziratként határozza meg. S bár a Ltv. 5. szakaszában továbbra is fenntartja a köziratok elidegeníthetlenségének elvét,⁸⁵ ám jelentősen szűkíti azt egy új bekezdés beiktatásával (5. § 3a): „Az 1957. január 1-je előtt keletkezett, elszármazott közirat (...) az e törvényben foglalt rendelkezések figyelembevételével elidegeníthető.”⁸⁶

A törvénymódosítási javaslatot 2021 áprilisában önálló képviselői indítványként nyújtották be, így társadalmi egyeztetésre nem került sor.⁸⁷ A Kulturális Bizottság április 26-i ülésén vita nélkül támogatta a tervezet tárgysorozatba vételét. Az előterjesztők

⁸¹ Bővebben lásd: Dékány, 2012: 18–20.

⁸² Bővebben lásd: Simon, 2012: 21–24.

⁸³ A Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében szükséges törvénymódosításokról, valamint egyéb kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXI. tv. 2. § (1) bek. alapján. A Ltv. módosítása 2013. január 1-jétől hatályos.

⁸⁴ 2021. évi LVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.

⁸⁵ 5. § (1) Köziratot, valamint közlevéltárban őrzött, köziratnak nem minősülő levéltári anyagot – az e törvényben meghatározott kivétellel – elidegeníteni, megrongálni, így különösen az abban szereplő adatok egy részét vagy egészét törölni, olvashatatlaná vagy egyéb módon használhatatlanná tenni, továbbá – a szabályosan lefolytatott selejtezési eljárást, illetve a hiteles másolatkészítési eljárást kivéve – megsemmisíteni tilos.

⁸⁶ A hivatkozott bekezdés hatálya alól az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló törvény hatálya alá tartozó köziratot a jogalkotó kiemelte, azaz a 2003. évi III. tv. hatálya alá tartozó iratok esetében közirat jogszerűen továbbra sem idegeníthető el.

⁸⁷ T/15982. A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról, benyújtók: Kósa Lajos, dr. Pósnán László, Halász János (Fidesz).

nevében Kósa Lajos indokolta meg a törvénymódosítást. A jogalkotói szándék megismertetése okán, illetve azért, mert az előterjesztés előzetes ismerete nélkül szakmai vitára nem kerülhetett sor, a módosítás szövegét tartalmilag összefoglalva, több esetben szó szerint idézem az alábbiakban.⁸⁸

„Köziratoknak két nagy fajtája van. Az egyik az az, amikor az állam egy magán-személlyel vagy jogi személlyel kapcsolatban keletkeztet köziratot” Az egyik példány az irattárba kerül, a másik az érdekelt természetes vagy jogi személyhez. A köziratok másik típusába „utasítások, belső iratok, felszólítások, államközi rendeletek, állam és szervei közötti iratok” tartoznak. „Ezekkel úgy bánták a mai jogszabály elvileg, hogy az ilyen iratok semmilyen formában nem lehetnek magánkézben, ezeknek a tulajdonosa egyedül és kizárólag az állam”, amennyiben mégis „magánszemély tulajdonában vannak és az államnak a tudomására jut, akkor azt visszaszámaztatja ellenszolgáltatás nélkül a magánszemélytől vagy a jogi személytől.”

„1956 volt az utolsó olyan esemény, forradalom Magyarországon (...) amikor az állami levéltárakból iratok tűntek el, kerültek ki, semmisítették meg őket, de 57 január elsejétől ilyen esemény nincs.” A jelenlegi helyzet az, hogy „köziratok jelentős számban vannak magántulajdonban, magánkézben”, elismerjük vagy nem, de ott vannak. „Ezek nem kerülhetnek elő, hiszen ha előkerülnek, akkor a levéltár ezeket visszaszámaztatja, ellenszolgáltatás nélkül.” Ezért ezek az iratok feketekereskedelembe cserélnek gazdát történeti érdekességük okán, vagy az aláírásgyűjtők érdeklődésére tartanak számot. Ilyen például az 1933-ban megkötött első angol–magyar légügyi egyezmény,⁸⁹ amelynek nincs példánya a levéltárban, magánszemélynél van. György király aláírása miatt ez az angol aláírásgyűjtő piacon jelentős értéket képvisel. Birtokosától legálisan nem kerülhet elő, hiszen akkor a levéltár visszaszámaztathatja. Az egyezmény „kikerült a levéltárból, valamikor ott volt, most tudjuk a nyilvántartásból, hogy nincs ott”, hogy hogyan került ki onnan, ez ma már nem állapítható meg, „de tömegével vannak ilyen iratok”.

„Én arra teszek javaslatot, hogy tegyük lehetővé, hogy a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően ezek az iratok előkerülhessenek, tegyük lehetővé, hogy forgalomképesek legyenek.” Az elidegeníthetőség időhatárának 1957. január elsejét javasolták. „Elég sokan kerestek meg gyűjtők, aukció szervezők, antikváriusok, hogy ezzel a helyzettel valamit csináljunk. (...) Az 1957. január elseje előtt keletkezett köziratokról elismerjük, hogy lehetnek magántulajdonban, kikerültek az állami levéltárból. (...) Ha valaki ilyen közirat birtokában van, elszámazott az irattárból, akkor jóhiszemű tulajdonos” és abban az esetben ezt az iratot értékelésre adhassa be a levéltárba, ahol értékelik, digitalizálják, nyilvántartásba veszik, védetté is nyilváníthatják. Az elszámazott közirat forgalomképesé válik és elidegeníthető lesz, a levéltár elővásárlási jogának rögzítésével. „Így előkerülhetnek olyan iratanyagok, melyek a jelenlegi szabályozás mellett legálisan nem

⁸⁸ Irományok, 195. ülésnap felszólalásai, 2021. 04. 30. A felszólalás időtartama több mint tíz perc, az idézőjelben lévő részek szó szerintiek, a többi esetben összefoglaltam az elhangzottakat. Forrás: parlament.hu, felszólalások videofelvételei. (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁸⁹ Az előterjesztő feltehetően az 1937 márciusában kötött és az 1938. évi XXI. tc.-el hatályba lépett egyezményre gondolt.

kerülhetnek elő. A szabályozás életszerűvé tétele jobban fékezi a feketepiacot, mintha az állami szervekkel üldöznénk azt. Az eddigi állami szabályozás a feketepiac létét nem tudta megakadályozni” – zárta szavait Kósa Lajos.

Fekete Péter államtitkár (Emberi Erőforrások Minisztériuma) felszólalásában a kormány részéről az előterjesztést támogatta, eredménynek tartva, hogy az eddig rejtőzködő köziratok most majd előkerülhetnek, megismerhetővé és kutathatóvá válnak. A Fidesz-frakció vezérszónoka, Dunai Mónika szintén támogatta az előterjesztést, s hangsúlyozta, hogy az „1957. január elseje előtt keletkezett köziratoknál a birtokos tulajdonjogának vélelmezéséből indulunk ki, és ennek ellenkezője a bizonyítandó”, míg ez utáni időponttól a birtokosnak kell továbbra is tulajdonjogát bizonyítani. „Jogszerűen magántulajdonba került közokirat nem vehető el semmi esetben sem” – hangsúlyozta a vezérszónok.

Azaz a res extra commercium több száz éves elve, a köziratok⁹⁰ elidegeníthetlensége csak az 1957. január elseje után keletkezett köziratok tekintetében maradt fenn, a törvénymódosítás tervezetében rögzítettek szerint az 1957. január 1. előtt keletkezett köziratok az MNL részére előírt hatósági eljárás rendelkezéseinek betartásával forgalomképpé, piacképpé váltak. A hazai levéltárügy egyik legjelentősebb döntése született meg, beleértve az MNL hatósági jogkörének első pillérét.⁹¹ A közirat elbirtokolhatatlansága eddig nem tette lehetővé, hogy közirat védetté legyen nyilvánítva – hisz azt vissza kellett származtatni –, a jogszabály-módosítás szerint azonban az MNL konstitutív hatályú, közhiteles nyilvántartásában szereplő elszármazott közirat automatikusan a védett kulturális javak részét képezi.⁹²

Dr. Steinmetz Ádám (Jobbik) a javaslatot teljes mértékben támogatta, Juhász Hajnalka (KDNP) szintén. Dr. Varga László (MSZP) a javaslat önálló képviselői indítvány voltát kérdőjelezte meg, hisz így társadalmi egyeztetésre nem kerülhetett sor. Varga Zoltán (DK) megemlítette, hogy a Levéltári Kollégium és Budapest Főváros Levéltára még korábbi állapotában véleményezte a tervezetet, amelyhez szakmai módosító indítványokat tett, amelyeket a kormány nem minden esetben fogadott meg. „Amennyiben az irat nem jóhiszeműen került ki 1957 előtt, azaz valaki eltulajdonította, akkor is ebbe a kategóriába fog esni” és a bizonyítási teher a levéltárra kerül – mondotta Varga Zoltán. Feltette a kérdést, hogy az MNL rendelkezik-e majd elég forrással elővásárlási joga gyakorlására. „A közokirat [helyesen közirat – megj. tőlem] magántulajdonba adása sokak szerint (...) át fog lépni egy szakmai és jogi Rubicont is ebben az esetben.”

Kósa Lajos előadói válaszában több tízezerre tette azon köziratok számát, amelyek magánkézen vannak, s ezek nem azok, amelyek a magánszemély által kapott, így jogszerűen tulajdonolt példányok.⁹³ „Pontosan tudom, hogy a javaslatom egy része (...) a levéltári szakemberek egy jelentős részének az ellenérzésével találkozik. (...) Ők azt

⁹⁰ Sajnos a szónokok keverték, egyazon értelemben használták a közokirat és a közirat, illetve a magánokirat és az okirat fogalmát (Dunai Mónika és dr. Steinmetz Ádám, Juhász Hajnalka, Varga Zoltán).

⁹¹ A második pillér a Ltv. 11/A §-ban rögzített, a köziratok védelmére irányuló hatósági eljárás.

⁹² Beiktatta a 2021. évi LVI. tv. 3. §-a, hatályos 2021. szeptember 1-jétől.

⁹³ Ezzel a példával élt: „Egy birtokadományozás esetén az adományozott az kap egy példányt az adományozó köziratból, ekkor értelemszerűen ő jogos tulajdonosa a köziratnak.”

mondják, ez most is a magyar állam tulajdona, sosem volt ez máshogy, a dualizmus idején sem volt máshogy és a két világháború idején sem volt máshogy. (...) Miért mondana le a magyar állam arról, ami saját jogos tulajdona.” Kósa Lajos ismét elmondta, hogy a különböző világégések, belső fegyveres harcok során sok irat mentési céllal került magánkézre, többféle okból, de az irattárból-levéltárból menekíteni kellett azokat. Elismerte, hogy a levéltáros szakma nem egységes annak megítélésében, hogy az 1957 előtt keletkezett iratok elszármaztatási lehetőségét elfogadja. „Én csak azt mondom, hogy oké, ne ismerjük el, de hát tudjuk, Tajvan sem ismeri el a népi Kína létét, de attól még szemmel láthatóan ott van egy másfél milliárdos ország, szembe lehet nézni a hülyeséggel, csak nem tanácsolom senkinek se. Nézzünk a valósággal szembe és próbáljuk meg ezt rendezni. Mentsük, ami menthető!” – mondotta. Utalt arra, hogy a feketekereskedelem eredményeképpen külföldre kerülhetnek iratok, így például egy angol uralkodó által eredetiben aláírt irat, amelynek értéke egy angol árverésen 50 000 fontnál kezdődik.

Ugyanakkor nem vitatta, hogy azon levéltárosoknak is igaza van szakmai szempontból, akik a javaslat ezen részét nem támogatják. Utalt arra is, hogy a feketepaci forgalom adózási szempontból sem kontrollált, míg az eladott árverési tételek után az államnak jogos adóbevétele van. Megválaszolta azt a kérdést, miért önálló képviselői indítványként terjesztették be a javaslatot: oka az, hogy miként a levéltáros szakma egy része is jogfeladásnak (a res extra commercium elve feladásának – megj. tőlem) tartja a javaslatot, „a kormány nem tette magáévá ezt a javaslatot. Támogatja kívülről, ha a parlament ezt meghozza, de az államtitkár nem akarja azt mondani és ez érthető, hogy itt van egy minden szempontból, történeti, kulturális szempontból jelentős irat, az állam levéltárában a helye, onnan vitték el valamikor, már kideríthetetlen, hogy mikor, főleg, ha egyébként Árpád-korabeli [sic!] iratról van szó, néha ilyenek is vannak a feketepiacon, ennek nálunk a helye. Miért képviselném azt, hogy elismerjem másoknak egyébként a törvény ellenében megvalósuló tulajdonlását? A parlament mondhat ilyet, mert a parlamentnek egyébként mint a legfőbb hatalmi szervezetnek módjában áll ezt képviselni.” ez áll a mostanra elkészült szó szerinti jegyzőkönyvben, amikor írtam, még csak a video volt fenn, kissé megszerkesztették azóta „Nemzeti örökségünk, nemzeti kincseink előkerülését segíteni az egy jó ügy.” A levéltár a javaslat szerint a forgalomba hozandó elszármazott köziratot meg is veheti, élve elővásárlási jogával, de ha azt az eladó nem kívánja eladni, akkor is be kell mutatnia, amikor is az MNL az iratról másolatot készít, digitalizálja, közhiteles nyilvántartásba veszi és védetté is nyilváníthatja, így az eddig rejtett értékek legalább másolatban közkinccsé válhatnak.

Fekete Péter államtitkár Kósa Lajos válaszát még azzal egészítette ki, hogy az „elszármazott közirat” témakörében azért sem kormányzati a kezdeményezés, mivel ez „polgári kezdeményezés, lakossági kezdeményezés, egy alulról jövő kérdés” volt, amelyet az előterjesztő képviselők felkaroltak és a törvényhozás elé terjesztettek.⁹⁴

⁹⁴ A magyar országgyűlés a javaslatot 2021. május 18-án 149 igen szavazattal 345 tartózkodás mellett elfogadta. A jogalkotási folyamat hitelesen a parlamenti vita dokumentálja, ezért tartom fontosnak a viszonylag részletes ismertetést.

Szakmai érvek pro és kontra

A téma kapcsán ki kell térnem a kultúráért felelős miniszter tanácsadó szerve, a Levéltári Kollégium szerepére. A Kollégium tagjai⁹⁵ a javaslat egy korábbi, rövidebb változatát 2021. február 20-án kapták meg véleményezésre. A *res extra commercium* elvének feladásával a Kollégium nem minden tagja értett egyet. Az első tervezet még a „használatba adott közirat” fogalmát használta, és az elidegeníthetőség korlátjaként 1989. december 31-i dátumot állapított meg. Az évhatár esetében a Levéltári Kollégium javasolta a korábbi, 1957. január 1-jei határnapot, mint olyan dátumot, ameddig főképp harci cselekmények következtében kerülhettek köziratok magánkézbe.⁹⁶

A magyar országgyűlés elé áprilisban beterjesztett, szövegszerűségében teljesen megváltozott javaslatot szakmai szervezet hivatalosan nem véleményezhette, így a Levéltári Kollégium sem. A szakma és a közvélemény már csak a parlament elé történt beterjesztéskor találkozhatott a szövegtervezettel.

Közirat valóban kerülhetett iratmentés során magánszemélyekhez, amelyek az esemény (harci cselekmény, havaria, pl. tűz) lezárulta után náluk, később örökösiknél vagy más személyeknél maradtak. Hivatali munkavégzéssel összefüggésben is kikerültek iratok, amelyek utóbb nem jutottak vissza a szerv irattárába.⁹⁷ Az ily módon magánszemélyekhez került köziratok az idő múlásával öröklődtek, vagy más módon birtokost váltottak. Kerülhettek dokumentumok iratselejtezés során is magánszemélyekhez. Feltehetően a Szepesi Kamara 1604–1770 közt naplószerűen vezetett tisztviselői nyilvántartása (archontológia) is így lett Jankovich Miklós kéziratgyűjteményének része, majd onnan a 19. század első felében az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményébe került.⁹⁸ A bíróságok gyakorlatában az 1870-es évektől az 1940-es évek végéig szokás volt, hogy az iratselejtezésekről napilapokban tettek közzé közleményt, amelyben felhívták az érdekeltek figyelmét a selejtezésre.⁹⁹ A selejtpapírt pedig több esetben a legtöbbet ígérő kereskedőnek adták el. Az 1912-től jogszabály által is szabályozott eljárás nyomán irattárból kikerült köziratok között mai – de akár egykori – levéltárosi értékítélettel is bizonytalannal lehetnének maradandó (történeti) értékű köziratokat, amelyek

⁹⁵ https://mnl.gov.hu/kapcsolatok/leveltari_kollegium/tagok.html (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁹⁶ A Levéltári Kollégium 2021. március 2-i ülésének emlékeztetője és írásos anyagai. Levéltári Kollégium irattára.

⁹⁷ Magánirat? Hivatali irat? – Szabó Csaba, az MNL főigazgatójának előadása a „Köziratok magánkézben” konferencián, 2012. február 7. Az előadás megtekinthető: <https://videorium.hu/hu/recordings/3721/maganirat-hivatali-irat> (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁹⁸ *Cepusensis Camerae Status Personalis 1604–1770*, OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 954. Bővebben ld.: Fallenbüchl, 1967.

⁹⁹ Példa a Pesti Hírlap 1880. 11. számából: „Selejtezett törvényszéki levéltár – Az igazságügyminiszter megengedte, hogy volt a román-bánati cs. kir. határőrezred katonai tvszék. bűnügyi iratai amennyiben 32 évnél régebbek selejteztessenek s nyilvános árverésen eladassanak. A karánsebesi kir. törvényszék most felhívja a netán érdekelt feleket, hogy a selejtezésre kijelölt iratoknak netaláni további megőrzésére vonatkozó kívánságukat egy hó alatt jelentsék be.” (6.)

magántulajdonba kerülésének története mára már nem feltárható.¹⁰⁰ Az 1950-es évek papírhiányából eredő iratselejtezési kampányok során történeti értékű iratok jelentős mennyisége került zúzdába, ami elől érdeklődő magánszemélyek is menekítettek ki iratokat. Így történt ez Baranya megyében, ahol egy malomipari mérnök gyűjtötte ki a selejtiratokból a malmok államosítási jegyzőkönyveit, leltárait, köztük szigorúan bizalmas minőségű iratokat.¹⁰¹

A szándékos eltulajdonítás esete is előfordult, vagyis az iratokat anyagi előnyök reményében, jogellenes módon emelték ki a szerv irattári anyagából vagy a levéltárból. Ha ez a lopás sok évtizeddel korábbi, úgy az is előfordulhat, hogy az azóta eltelt hosszabb idő miatt a jelenlegi birtokló az iratok eredetéről nem tudva birtokolja azokat. 1945 után is sok közirat tűnt el vagy lappangott évekig. Kósa Lajos egy korábban eltűnt angol–magyar légügyi egyezményt említett, amelynek sorsát egy 1951-es eset megerősíti. A LOK pincéjében 1951 májusában a pincébe menekített egykori miniszterelnökségi könyvtár könyvei közt felleltek nyolc nemzetközi szerződést, köztük az 1935-ös magyar–francia légifogalmi egyezményt, Albert Lebrun¹⁰² és Pierre Laval¹⁰³ aláírásával. E történet jól végződött, az iratok az Országos Levéltárba kerültek.¹⁰⁴

A hatósági eljárásoknál általában gondot okozott az iratok közirati jellegének, egyúttal maradandó értékének megállapítása. A hatóságok ilyen irányú kompetenciája és érzékenysége nem volt magas szintű, így az csak üdvözlendő, hogy az Ltv. módosítása e feladatot a hatósági eljárás keretében az MNL kizárólagos feladatává tette.

A Ltv. módosítása után¹⁰⁵ az 1957. január 1-je előtt keletkezett köziratok esetében a levéltári, irattári tulajdonjog bizonyítása a levéltár, esetleg a proveniencia szerinti irattár feladata lett, az Ltv. 3/A § (2) alapján ellenbizonyításig a vélelem minden esetben a birtokos tulajdonjogát valószínűsíti.¹⁰⁶ A törvénymódosítás indoklásában ez szerepel:

¹⁰⁰ A közzétételt a bírósági és ügyészégi iratok és kezelési könyvek selejtezésének szabályozása tárgyában kiadott, az 13.300/1912. I.M. rendelet, amelynek 1951. augusztus 1-jéig hatályos 7. §-a írta elő: „A selejtezésről a Budapesti Közlönyben, a törvényhatóság hivatalos lapjában, valamint arra alkalmas más hírlapban hirdetményt kell közzétenni, amelyben a selejtező hatóság az érdekelteket felhívja, hogy amennyiben az évszám és ügyszak szerint megjelölt selejtezendő iratok közül egyes iratok kiadását vagy tovább megőrzését kívánják, az iránt a selejtező hatóság vezetőjéhez a hirdetmény közzétételétől számított egy hónap alatt indokolt kérelmet intézzenek.”

¹⁰¹ Kozma, 1991: 7.

¹⁰² Albert Lebrun (1871–1950) francia mérnök, politikus, a Harmadik Francia Köztársaság 14. elnöke.

¹⁰³ Pierre Laval (1883–1945) francia politikus, a Harmadik Köztársaság 69. és 80. miniszterelnöke, valamint a Vichy-kormány 1. és 4. miniszterelnöke.

¹⁰⁴ MNL OL XIX.I.18.a. Nemzetközi szerződések okmányainak átadása az Országos Levéltárba. 1610-N22-1.

¹⁰⁵ Az Ltv.-t a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló 2021. évi LVI. tv. módosította, hatályos 2021. szeptember 1-jétől.

¹⁰⁶ A jogalkotó itt egy kivételt tett: az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló törvény hatálya alá tartozó köziratok esetében az elbirtoklást nem tette lehetővé.

„Közirat magántulajdonba kerülésére 1957. január 1-jét követően csak rendkívül speciális esetben kerülhetett sor, így ott a jogszerű tulajdonszerzés bizonyításának terhe a közirat tulajdonosát terheli.”

Egy ilyen eljárásban valóban van némi kockázat, hiszen a levéltárakban őrzött iratanyagok csak kis hányada tulajdonbélyegzővel ellátott,¹⁰⁷ a levéltári feldolgozás, használat során – állományvédelmi okokból – a jelzettelés, paginálás során ceruzával rögzítik a szöveget, amely könnyedén eltávolítható. Ha a levéltár pontosan tisztában van az eltűnt irat tárgyával, megnevezésével és az eltűnés időpontjával, akkor az antikvár piacon vagy másutt feltűnő közirat esetében a jogszerűtlen eltulajdonítás ténye megállapítható, de ez csak az esetek kis számában lehetséges.

Egy irat eltűnése előbb-utóbb általában kiderül, de a jogtalan eltulajdonítási (lopási) esetek felderítés hiányában rejtve maradnak. „Az oklevél az utcán hever” címmel a Népszabadság 1967-ben rövid hírben tudósított arról, hogy a Kárpátia Étterem előtt két középkori oklevél feküdt a földön: az egyiket a 14. században Garai Miklós nádor állította ki. Az ezt követő nyomozás és büntetőeljárás során kiderült,¹⁰⁸ hogy 1966-ban és 1967-ben egy szünidei iskolai gyakornok emelt ki több oklevelet és pecsétet az iratanyagból, amelyek egy része előkerült,¹⁰⁹ más része nem. Utóbbiak talán ma is magánszemélyek birtokában, illetve mostanra elszármazott köziratként jogos tulajdonában vannak.

A törvény fogalmazása véleményem szerint kissé pontatlan, helyesebb volna az 1957. január 1-je előtt keletkezett köziratok helyett az 1957. január 1-je előtt keletkezett és ez időszak előtt elszármazott közirat megfogalmazás használata.¹¹⁰ Nyilvánvaló, hogy Szapolyai János 1919-ben eltűnt okleveléről¹¹¹ – ha előkerülne – már nem lenne vélelmezhető, hogy jogszerűtlenül tulajdonították el. Ugyanakkor feltehetjük a kérdést, hogy bármely meghatározhatatlan időpontban eltűnt, de 1957. január 1-je előtt keletkezett közirat, vagy például a fentebb említett 1966–1967-ben eltulajdonított, mára sokadik birtokosánál lévő közirat esetében a vélelem melyik fél oldalán áll meg? A pontos jogszabályi fogalmazással ez a bizonytalanság kiküszöbölhető lett volna.¹¹²

¹⁰⁷ „Megkeresésre közlöm, hogy az Országos Levéltár őrizetében levő levéltári anyag legnagyobb részén nincs Magyar Országos Levéltár feliratú ún. tulajdonbélyegző.” Sashegyi Oszkár főigazgató-helyettes 1967. augusztus 7-én kelt feljegyzése. BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. lajstromszám.

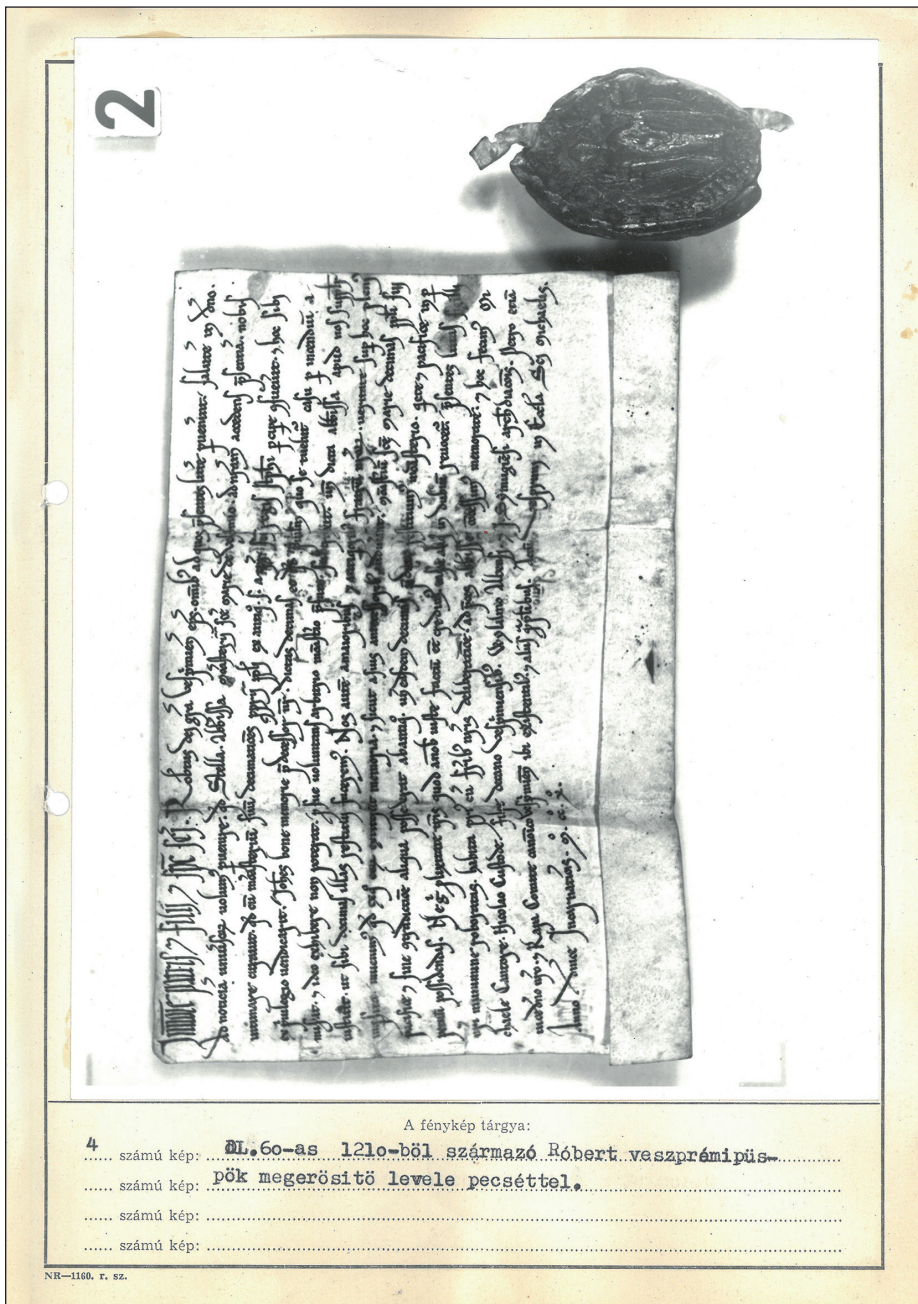
¹⁰⁸ A peranyagot lásd BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. ügyszám alatt, D.I. és 6 társa társadalmi tulajdon kárára elkövetett lopás és más bűncselekmények miatt indított bűnügy iratai.

¹⁰⁹ Például a Váci káptalan 1227-ben kelt függő pecsétes oklevele (jelzet: MNL OL Q.311 DL-DF 135), a Veszprémi káptalan 1222-ben kelt bizonyoságlevele, függő viaszpecséttel (jelzet MNL OL Q.311 DL-DF 102), Róbert Veszprémi püspök függő pecsétes megerősítő levele 1210-ből (jelzet Q313 DL-DF 60), mindösszesen 38 oklevél az 1195–1778 közti évekből. BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. lajstromszám.

¹¹⁰ A javaslatot dr. Kenyeres István, az MLE elnöke az EMMI felé megfogalmazta és 2021. április 21-én megküldte, de a végző változatba nem került be.

¹¹¹ Bővebben lásd: Kenyeres, 2016: 18–19.

¹¹² Ennek alátámasztására az életből vett példa, hogy az említett B.II.4658/1968. főljajstromszámú perben egyik vádlott korábban azzal nyugtatgatta a másikat az oklevelek eredetére vonatkozóan: „Hogyha ezek lopottak is, nekünk arról nem kell tudni, mert nem mi loptuk és lehet, hogy ez az okmány 1945-ben vagy 1956-ban elkalodtak [sic!]” T.L. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1967. augusztus 26.

Róbert veszprémi püspök 1210-ben kelt, 1967-ben eltulajdonított, majd megkerült oklevelé, viaszba nyomott függőpecséttel (Fényképmelléklet a B.II.4658/1968. sz. bűnügy irataihoz, BFL XXV.4.a. Az oklevél jelenlegi jelzete: MNL-OL-DL 60.)

A fegyveres konfliktusok (háborúk, forradalmak) során vitathatatlanul sok iratmozgás történt, iratok semmisültek meg, elég csak az Országos Levéltár két tüzesetét említeni. Fegyveres konfliktusok idején mind az irattárakból, mind a levéltárakból kikerülhettek köziratok, akár iratmentési vagy más céllal. Erre példák sokasága hozható: Ort János 1950-ben a Levéltárak Országos Felügyelőjének jelentést tett a Vas Megye Levéltárában tárolt idegen anyagokról, az 1945-ben Szombathelyen keresztül nyugatra menekülő hivatalok által elhagyott iratokról. Közöttük megtalálhatóak voltak a kassai csendőrkörület, Endre László kormánybiztos dokumentumai, valamint a belügyminisztérium iktatott iratai is. Az eredeti helyüktől több száz km-re elszármazott iratokat 1947-ben a megyeház egyik pincéjében lelték fel összedobált állapotban, s csak ezután kerültek levéltárba.¹¹³ Két évig azonban még csak nem is tudtak róluk, s az eset nem egyedülálló. Baja város közgyűlésének iratait a Dunántúlra menekítették, ahol azok több mint fele megsemmisült, de a városban maradt iratok mintegy 40%-a is elpusztult, az állványzatokat kiszedték az iratok alól, s azok összekeveredve a földre kerültek.¹¹⁴ A sor folytatható igen hosszan. Jelentős mennyiségű köziratot selejtezték az 1940-es és az 1950-es évek iratgyűjtő kampányai során. A gyorsan végrehajtott kampányselejtezésekkor a selejt iratok közé történeti értékűek jelentős mennyisége is belekeveredett, s megsemmisítés előtt egy részük élelmes magánszemélyekhez kerülhetett.

Hadnagy Albert¹¹⁵ 1950 márciusában a Levéltárak Országos Felügyelőjének írt levelében egy hulladékpapír-kereskedőtől mintaként kapott két 1845-ben keletkezett okiratot is becsatolt – közte Pyrker János¹¹⁶ egy adománylevelét –, amelyek több vagon, mindenféle jegyzék nélkül kiselejtezett iratanyagból származtak.¹¹⁷ Ha a hulladékpapír-kereskedő akkor kiválogatott magának is az iratok közül, azok forgalmi értéke mára jelentőssé nőtt.

A hányatott sorsú levéltárak közt említhető Sopron Vármegye Levéltára. A vármegye-házán elhelyezett iratokat a város és közvetlen környéke Ausztriához történő csatolásától való félelem miatt 1920-ben gyorsan és emiatt kevésbé szakszerűen Eszterházára menekítették, ahol hosszabb ideig vasúti kocsikban, üvegházban, majd padláson tárolták.¹¹⁸

¹¹³ MNL OL XIX-I-17. 84/1950/LOF sz. Az iratok 1950-ben az Országos Levéltárba kerültek.

¹¹⁴ XIX.I.17. dr. Takáts Endre városi főlevéltárnok jelentése a Levéltárak Országos Felügyelőjének, 1950. augusztus 2. 136/1950/LOF sz.

¹¹⁵ Hadnagy Albert (1901–1967) levéltáros, történész, a szekszárdi levéltár igazgatója 1926 és 1967 között.

¹¹⁶ Pyrker János László (1772–1847) ciszterci szerzetes, apát, szepesi püspök, dalmát primás, velencei pátriárka, húsz éven át az egri főegyházmegye patriarchája.

¹¹⁷ MNL OL XIX.I.17. 33/1950. LOF. sz., a két 1845-ből származó irat is itt található. Az iratok az egri egyházmegye birtokigazgatási és gazdasági irataiból kerültek ki, a selejtezés részletei az ügyiratból nem derülnek ki.

¹¹⁸ „A régi otthonába visszakerült levéltár kétségbeejtően szomorú látványt nyújtott: a sok ide-oda hurcolásban az iratkötegek összekeveredtek, felbomlottak. Jórészüik szertehullott; a legértékesebb iratok átnedvesedtek, összetapadtak, megpenészedtek, vagy egészen elrothadtak; a könyvanyagot bűnös kezek megdézsmálták, egyes értékes régi kötetstáblákat megcsonkítottak; röviden a levéltár romhalmazzá változott.” Sümeghy, 1956: 86.

A később visszaszállított iratokat az 1930-as években Sümeghy Dezső vezetésével szakszerűen rendezték. Az 1944. évi bombázások során jelentős mennyiségű iratanyag, köztük középkori oklevelek pusztultak el. Az 1947-ben végrehajtott szakszerűtlen selejtezés az 1935 előtt keletkezett alispáni iratok 90%-ának kiselejtezését „eredményezte”. Feltehető, hogy mindezek során kerülhettek köziratok magánkézbe, akár nem kis számban.

A trianoni határon túlra került magyar nyelvű levéltári anyagok az utódállamok számára tulajdonjogi értelemben rendkívül fontosak voltak, azonban kezelésükre, feldolgozásukra már kevesebb energiát fordítottak. A magyar nyelvű iratanyag sok helyütt összekeveredett, s többféle okból fogyatkozott is. „Nemcsak a levéltár régi rendje nem található meg többé, hanem itt-ott maga az anyag sem” – írja Szabó István¹¹⁹ a visszatért levéltárak sorsát elemezve.¹²⁰ Az életbe lépett törvénymódosítás ugyanakkor a mai Magyarország területén keletkezett köziratok tekintetében hatályos, területi hatálya nem terjedhet ki a Magyar Királyság egykori területére. Azaz a trianoni határokon kívül eső, nem országos kormánysszervek, törvényhatóságok stb. esetében nem alkalmazható, ezek proveniencia szerinti helye az utódállam egyik levéltára.

A Magyarország területére hatályos törvénymódosítás megkönnyítheti az előkerülő köziratokkal kapcsolatos eljárásokat. A birtokos az 1957. január 1. előtt keletkezett köziratok esetében tulajdonosként léphet fel, bármilyen módon is került hozzá a közirat. Az államnak – mint egykori tulajdonosnak – a törvény elővásárlási jogot biztosít, remélhetőleg a szükséges pénzügyi forrás rendelkezésre bocsátásával. Az MNL mint hatóság bejelentésre, illetve hivatalból folytathat le hatósági eljárást egyrészt a köziratiság, másrészt a közirat maradandó értékének megállapítása céljából. Az eljárás időtartamára a birtokosoknak a hatóság részére át kell adniuk az iratokat, kivéve, ha az iratok megtekintése (pl. területi okból) csak szemlével biztosítható. Ha a hatóság az iratot maradandó értékű köziratnak nyilvánítja, akkor – a piaci árat is figyelembe véve – vételi ajánlatot tesz. Abban az esetben, ha a vétel nem jön létre, az MNL mint hatóság az iratról elektronikus másolatot készít, s azt adja át az illetékes levéltárnak. A visszaszolgáltató köziratról közhiteles hatósági nyilvántartást kell vezetni, amelynek alapján a közirat tulajdoni helyzete nyomon követhető lesz.¹²¹

A törvénymódosításnak a másolatkészítésre vonatkozó eleme rendkívül fontos, hiszen sok esetben egy irat a rajta lévő eredeti aláírás¹²² miatt válik piacképesé, míg a benne lévő információk a gyűjtők részére nem relevánsak. A kutatás számára azonban sokkal fontosabb az irat tartalma, az ügy benne foglalt elintézésének módja, a történelmi tények. Ha a dokumentumok a jövőben legalább digitálisan fennmaradhatnak, a levéltári fel-

¹¹⁹ Szabó István (1898–1969) levéltáros, történész, egyetemi tanár, 1928–1943 között a Magyar Országos Levéltár levéltári tisztje volt. 1936–1941 között a Levéltári Közlemények szerkesztője.

¹²⁰ Bővebben lásd: Szabó, 1938: 7–13.

¹²¹ Az eljárásrendet rögzíti a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. „Az irat közirati minőségének megállapításával összefüggő hatósági eljárás szabályai” alcíme, a tv. 7/A, 7/B, 7/C §-ai.

¹²² V. ö. a Kósa Lajos által a parlamenti vita előadói válaszában említett, angol uralkodó által aláírt légi-forgalmi egyezményről szóló irat.

adatellátás körében keletkezett irathiányok digitálisan pótolhatóak lesznek, akkor a törvénymódosítás jelentős előrelépés. Ha az elszármazott közirat fogalma múltbéli jogsértő cselekmények leplezésére szolgálna, az nem volna előrelépés. A *res extra commercium* évszázados elvének feladásával járó előnyök-hátrányok összegzéséhez még idő kell, hiszen a hatósági eljárások hatékonyságának és a megvásárlásra fordítható források rendelkezésére állásának ismeretében hosszabb távon lesz majd értékelhető a szabályozás hatása.¹²³

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

P 2272 = Jánossy Dénes hagyatéka

Y.1.a. = Magyar Nemzeti Levéltár Levéltára. Országos Levéltár. Általános iratok

XIX.I.1.h. = Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai

XIX.I.9.rr. = Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály iratai

XIX.I.17. = Levéltárak Országos Felügyelője iratai

XIX.I.18.a. = Levéltárak Országos Központja általános iratai

MNL GYMSVSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Levéltára

XIV.44. Sümeghy Dezső iratai

BFL = Budapest Főváros Levéltára

VII.5.c = Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperes iratok

VIII.3801.a = Budapest Főváros Levéltára iratai. Iktatott iratok

XXV.4.a = Fővárosi Bíróság iratai. Büntetőperes iratok

Bittner, 1934 = Ludwig Bittner: *Das Eigentum des Staates an seinen Archivalien nach dem österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*. Festschrift Hans Nabholz. Zürich, 1934. 298–328.

Dékány, 2012 = Dékány Szilveszter: *Magánirat vagy közirat? Konferencia a Magyar Országos Levéltárban*. 2012. február 7. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 18–20.

Fallenbüchl, 1967 = Fallenbüchl Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században*. Levéltári Közlemények, 1967. 193–236.

Hipp, 2000 = Hipp, Anette: *Schutz von Kulturgütern in Deutschland (Schriften zum Kulturgüterschutz)*. Berlin–New York, 2000.

Kenyeres, 2016 = Kenyeres István: „A proletárdiktatúra alatt a régi okleveleknek nem volt értékük.” Szapolyai János budai privilégiumlevelének eltűnése a Fővárosi Levéltárból 1919-ben. In: *Historia Est Lux Veritatis*. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján II. Bp., 2016. 18–19.

Kozma, 1997 = Kozma Ferenc: *Baranya-Tolna malmainak tudója*. (Egy Sztálin-kép keretben.) Újságcikk Kresz Ottórol. Új Dunántúli Napló, 1991. május 29. 7.

---

¹²³ A hatósági tevékenység első időszakának bővebb értékelését lásd: Nagy–Németh–Závoczki: 227–233.

- Ludwig, 2011 = Ludwig Emil: Buta bűneset. Magyar Nemzet, 2011. november 25. 7.
- MÉL = Magyar Életrajzi Lexikon I–III. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967–81.
- Miklós, 1937 = Miklós Ödön: A holland levéltári törvény és végrehajtása. Levéltári Közlemények, 1937. 48–57.
- Nagy-Németh-Závoczki = Nagy Adrienn – Németh László Sándor – Závoczki Adrienn: Hatósági jogkör a Magyar Nemzeti Levéltárban: tapasztalatok, lehetséges irányok. Levéltári Közlemények, 2022. 227–233.
- Nagymihályi, 1939 = Nagymihályi István: Cencetti, Giorgio: Sull'archivio come „Universitas Rerum”. (A levéltár mint a dolgok összessége). Archivi, Serie II., Anno IV. 1937. Levéltári Közlemények, 1939. 305–309.
- Rendeletek, 1884 = A magyar királyi Országos Levéltárra vonatkozó máig érvényes törvények és rendeletek. Bp., 1884.
- Simon, 2012 = Simon István: Gondolatok egy konferencia kapcsán. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 21–24.
- Strauch, 1998 = Strauch, Dieter: Das Archivalieneigentum. Untersuchungen zum öffentlichen und privaten Sachenrecht deutscher Archive. Köln, 1998.
- Sümegehy, 1956 = Sümegehy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 59–112.
- Szabó, 1938 = Szabó István: Visszatért levéltárak. Levéltári Közlemények, 1938. 7–13.
- Tervezet, 1990 = Tervezet a magyar levéltárügy újraszabályozására. Levéltári Szemle, 1990. 1. sz. 8–29.
- Weber, 2002 = Weber, Marc: Unveräußerliches Kulturgut im nationalen und internationalen Rechtsverkehr (Schriften zum Kulturgüterschutz). Berlin–New York, 2002.
- Weidner, 2001 = Weidner, Amalie: Kulturgüter als res extra commercium im internationalen Sachenrecht (Schriften zum Kulturgüterschutz). Berlin–New York, 2001.